

سرگذشت تنها بانک توسعه‌ای ایران

یکی از وظایف بانک‌های توسعه‌ای، فراهم کردن منابع مالی ارزان و بلندمدت برای طرح‌های صنعتی و کارآفرینی در جهت توسعه اقتصادی کشور است.

به طور کلی، عملکرد بانک‌های توسعه صنعتی قبل از انقلاب، بیانگر نقش اساسی آنان در شکل‌گیری سرمایه‌گذاری‌های صنعتی در جهت اهداف توسعه کشور بوده است. برای مثال، سهم بانک‌های توسعه صنعتی در کل سرمایه‌گذاری‌های بخش صنعت و معدن، طی برنامه پنجم عمرانی پیش از انقلاب، حدود ۳۲/۲ درصد بوده است. همچنین نسبت پرداختی‌ها (تسهیلات مالی و سرمایه‌گذاری) بانک‌های توسعه صنعتی به ارزش افزوده بخش صنعت و معدن از ۹/۹ در سال ۱۳۴۱ به ۱۴/۴ درصد در سال ۱۳۵۸ رسید. در عین حال، طی سال‌های ۱۳۳۹ تا ۱۳۵۷، مجموعاً ۲۰۰ هزار فرصت شغلی توسط بانک‌های توسعه صنعتی در کشور ایجاد شد.

بانک‌های توسعه‌ای پس از انقلاب

پس از به ثمر رسیدن انقلاب اسلامی با تغییرات بنیادین صورت گرفته در زیربنای اقتصادی کشور، تطابق نظام بانکی با شرایط موجود، ضروری می‌نمود. از این رو، در تاریخ ۱۷ خرداد ۱۳۵۸، لایحه قانونی ملی شدن بانک‌ها توسط شورای انقلاب تصویب گردید. پس از آن، جهت سهولت کنترل اجرای سیاست‌های پولی و اعتباری واحد در آنها، طرح ادغام بانک‌ها به تصویب مجمع عمومی بانک‌ها رسید. بدین ترتیب، تعداد بانک‌های کشور به استثنای بانک مرکزی از ۳۶ بانک در پایان سال ۱۳۵۷ به ۹ بانک شامل ۶ بانک تجاری و ۳ بانک توسعه‌ای (به استثنای بانک‌های استان) کاهش یافت. در این میان، بانک‌های توسعه‌ای کشور در آن تاریخ، شامل سه بانک صنعت و معدن، مسکن و کشاورزی می‌شدند.

تولد بانک صنعت و معدن

بانک صنعت و معدن به موجب مصوبه دوم مهر ماه ۱۳۵۸ مجمع عمومی بانک‌ها، با اجازه حاصل از ماده ۱۷ لایحه قانونی اداره امور بانک‌ها، از ادغام بانک‌های اعتبارات صنعتی، توسعه صنعتی و معدنی ایران، توسعه سرمایه‌گذاری ایران، شرکت سرمایه‌گذاری بانک‌های ایران و صندوق ضمانت صنعتی و با سرمایه‌ای معادل ۴۰ میلیارد ریال تأسیس گردید.

از مهم‌ترین اهداف و فعالیت‌های بانک صنعت و معدن می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.

(۱) بررسی و ارزیابی طرح‌های صنعتی، معدنی و خدماتی برای اعطای تسهیلات به منظور تخصیص بهینه منابع و نظارت بر اجرای طرح‌های یاد شده.

(۲) تشویق و تقویت اشخاص حقیقی و حقوقی برای سرمایه‌گذاری در زمینه ایجاد، توسعه، نوسازی

ساله دوم در سال ۱۳۳۵ با سرمایه اولیه ۶۰۰ میلیون ریال و به منظور تقویت کارآفرینان بخش خصوصی تأسیس گردید. اما در اواخر سال ۱۳۵۶، با فروش تدریجی سهام بانک به بخش خصوصی، سرمایه بانک به ۸۷۷۵ میلیون ریال بالغ گردید. بانک اعتبارات صنعتی در مدت ۲۲ سال فعالیت خود ۱۱۰۷ فقره وام به ارزش ۸۶/۷ میلیارد ریال به واحدهای تولیدی و خدماتی پرداخت نمود و در سرمایه‌گذاری ۷۰ واحد تولیدی و خدماتی به ارزش ۱۱ میلیارد ریال مشارکت حقوقی کرد.

بانک توسعه صنعتی و معدنی ایران که اولین بانک توسعه‌ای بخش خصوصی کشور به حساب می‌آمد، در سال ۱۳۳۸ با سرمایه ۴۰۰ میلیون ریال با هدف تشویق بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری صنعتی و معدنی و حمل و نقل و گسترش بازار سرمایه به صورت شرکت سهامی عام تأسیس گردید. بانک توسعه صنعتی و معدنی ایران تا پایان سال ۱۳۵۶، با سرمایه‌ای معادل ۱۲/۴ میلیارد دلار، قریب به ۲۲۲ میلیارد ریال، وام صنعتی و سرمایه در گردش برای ایجاد و توسعه صنایع کشور پرداخت کرد و در سرمایه‌گذاری ۱۴۸ واحد تولیدی و خدماتی به ارزش ۴۹/۲ میلیارد ریال مشارکت نمود.

بانک توسعه و سرمایه‌گذاری ایران به عنوان سومین بانک توسعه‌ای صنعتی کشور در سال ۱۳۵۲ با سرمایه ۱۰۵۰ میلیون ریال با هدف تجهیز سرمایه‌های داخلی و خارجی در راستای توسعه فعالیت بخش خصوصی، به صورت شرکت سهامی عام تأسیس گردید. این بانک در پایان سال ۱۳۵۶ با سرمایه‌ای معادل ۳۰۴۰ میلیون ریال، جمعا ۱۶۵ فقره وام به ارزش تقریبی ۱۹/۵ میلیارد ریال به صنایع کشور پرداخت کرد و در سرمایه‌گذاری ۱۴ طرح تولیدی و خدماتی به ارزش ۵۸۰ میلیون ریال مشارکت نمود.

شرکت سرمایه‌گذاری بانک‌های ایران، دیگر بانک توسعه‌ای صنعتی کشور است که در سال ۱۳۵۵ با سرمایه اولیه ۱۵ میلیارد ریال به صورت شرکت سهامی عام، آغاز به کار نمود. سهامداران این شرکت تا پایان سال ۱۳۵۷ در ۲۲ مؤسسه تولیدی و خدماتی مبلغی حدود ۲/۵ میلیارد ریال سرمایه‌گذاری نموده و سهام ۲۲ مؤسسه تولیدی و خدماتی به ارزش یک میلیون ریال را خریداری کرده بودند.

تاریخ تأسیس بانک‌های توسعه‌ای در ایران، به پیش از انقلاب باز می‌گردد. ابتدا در سال ۱۳۰۹ در بانک ملی، شعبه تخصصی به نام «شعبه فلاحی» برای اعطای وام به کشاورزان ایجاد شد. این شعبه را می‌توان نخستین اقدام برای ایجاد یک بانک تخصصی در ایران قلمداد کرد، چراکه گسترش فعالیت‌های این شعبه، موجب تشکیل بانک مستقلی به نام «بانک فلاحی و صنعتی ایران» در سال ۱۳۱۲ با هدف توسعه کشاورزی و صنعت گردید. این بانک، سپس با هدف توسعه کشاورزی، آبیاری و صنایع روستایی، در سال ۱۳۳۴ به «بانک کشاورزی ایران» تغییر نام یافت. دومین بانک کشاورزی که شاید بتوان آن را اولین بانک توسعه‌ای کشاورزی در ایران دانست، «صندوق توسعه کشاورزی ایران» است که در سال ۱۳۴۷ با سرمایه دولتی آغاز به کار کرد. تشویق سرمایه‌گذاری‌های بزرگ خصوصی در کشاورزی و دامپروری، گسترش کشاورزی تجاری، آبادانی زمین‌های بایر و توسعه صادرات محصولات کشاورزی، از جمله اهداف این صندوق بودند. اما صندوق توسعه کشاورزی ایران در سال ۱۳۵۲ به «بانک توسعه کشاورزی ایران» تغییر نام یافت و سپس در سال ۱۳۵۸ با ادغام بانک تعاون کشاورزی ایران، «بانک کشاورزی» فعلی به وجود آمد.

اولین بانک تخصصی در حوزه مسکن و ساختمان در کشورمان، «بانک رهنی ایران» بود که در سال ۱۳۱۷ به منظور اعطای وام برای ساختمان‌سازی، تعمیرات و غیره تأسیس شد. سپس در سال ۱۳۳۱ «بانک ساختمانی» و در سال ۱۳۵۳ «بانک ساختمانی» با مشارکت برخی از بانک‌ها و مؤسسات دولتی تأسیس شدند. وظایف این بانک‌ها، اعطای تسهیلات برای توسعه صنعت ساختمان و مسکن و اجرای طرح‌های عمرانی بود. در سال ۱۳۵۵ شرکت سرمایه‌گذاری ساختمانی بانک‌های ایران با سرمایه بانک‌های خصوصی و دولتی و برخی اشخاص حقیقی تشکیل گردید. در نهایت، با ادغام این شرکت با بانک رهنی ایران و شرکت‌های پس‌انداز مسکن کوروش، اکباتان، پاسارگاد و... بانک مسکن امروزی در سال ۱۳۵۸ تأسیس شد. از جمله فعالیت‌های این بانک می‌توان به اعطای تسهیلات برای ساخت، خرید و تعمیر واحدهای مسکونی و تولید مصالح ساختمانی و دریافت وام و اعتبار از منابع داخلی برای این منظور اشاره کرد.

بانک‌های توسعه صنعتی

تاریخ آغاز به کار بانک‌های توسعه صنعتی کشورمان نیز به پیش از پیروزی انقلاب باز می‌گردد. بانک اعتبارات صنعتی که اولین بانک توسعه صنعتی در ایران است، به موجب قانون برنامه عمرانی هفتم

مصوبات و پرداختی‌های بانک صنعت و معدن در زمینه صنایع متوسط و بزرگ

شاخص	۱۳۵۸ تا ۱۳۶۷	۱۳۶۸ تا ۱۳۷۳	۱۳۷۴ تا ۱۳۷۸	۱۳۷۹ تا ۱۳۸۳	۱۳۸۴
تعداد تقاضاهای پذیرفته شده	۹۴۳	۳۱۵	۳۶۵	-	-
تعداد مصوبات	۱۰۱۱	۴۳۵	۷۵۸	۵۵۷	۱۰۲
مبلغ مصوبات (میلیارد ریال)	۵۰۲/۰	۹۶۴/۲	۳۲۰۰/۹	۳۹۱۶	۵۹۲۷/۷
پرداختی‌ها (میلیارد ریال)	۳۵۶/۳	۸۷۴/۵	۱۹۶۳/۰	۲۰۹۵/۱	۳۱۹۴

استخراج: واحد اطلاعات ماهنامه «اقتصاد ایران» از گزارشات بانک صنعت و معدن.

حاصل از پیگیری‌های به عمل آمده در این خصوص عبارتند از: عاملیت وجوه اداره شده موضوع ماده ۶۵ قانون برنامه سوم، عاملیت وجوه ارزی موضوع ماده ۶۰ قانون برنامه سوم، تأمین بخشی از سرمایه تعهد شده بانک از محل ماده ۹۳ قانون برنامه سوم، اخذ معافیت مالیاتی حاصل از فروش سهام شرکت‌های تحت پوشش و اخذ مجوز افزایش سرمایه از محل انتشار اوراق مشارکت دولتی. همچنین بر اساس بند الف ماده ۱۱۱ قانون سوم توسعه، بانک صنعت و معدن مکلف به فروش سهام شرکت‌های تحت پوشش خود شد. در کل، عملکرد بانک در سال‌های آغازین برنامه سوم توسعه نشان‌دهنده رشد چشمگیر تعداد تقاضاهای پذیرفته شده و تعداد مصوبات آن می‌باشد.

در این میان، بررسی‌های واحد تحقیقات ماهنامه «اقتصاد ایران» نشان می‌دهد که نسبت رشد منابع کوتاه‌مدت بانک صنعت و معدن به مراتب بیشتر از منابع بلندمدت و حقوق صاحبان سهام و سرمایه بانک خصوصاً در سال ۱۳۸۴ می‌باشد، ضمن این که منابع بلندمدت اگرچه از آهنگ رشد برخوردار بوده است، لیکن این افزایش بیشتر متأثر از تأمین مالی بانک از طریق انتشار گواهی سپرده و اوراق مشارکت به میزان ۳۴۰۰ میلیارد ریال در سال‌های ۸۳ و ۸۴ می‌باشد که از خصیصه ارزان قیمت بودن تسهیلات - یکی از مشخصه‌های اصلی تسهیلات در بانک‌های توسعه‌ای - برخوردار نیستند.

در حال حاضر، ساختار مالی بانک صنعت معدن به هیچ وجه تناسبی با برنامه‌های توسعه اقتصادی کشور جهت فراهم آوردن فرصت‌های شغلی مولد و ارتقا و افزایش سهم بخش صنعت و معدن در محصول ناخالص داخلی و ارزش افزوده حاصل ندارد. به همین دلیل، بسیاری از طرح‌های بزرگ اقتصادی پس از مراجعه به بانک به علت عدم پوشش پایه سرمایه بانک، امکان استفاده از تسهیلات مورد نیاز را نمی‌یابند، لذا بانک مجبور به دعوت سایر بانک‌ها جهت مشارکت در طرح به صورت سندیکایی می‌گردد، در حالی که عدم هماهنگی لازم و عدم وحدت رویه در بانک‌ها اغلب اجرای این گونه پروژه‌ها را با دو سال تعویق همراه می‌کند.

در کل، طی چند دهه اخیر، با افزایش فاصله رشد منابع و نیازهای مالی، بانک صنعت و معدن به عنوان تنها بانک توسعه‌ای - صنعتی کشور نتوانسته نقش شایسته‌ای همانند سال‌های قبل از انقلاب اسلامی در بخش تولیدی - صنعتی کشور ایفا نماید. در چند سال اخیر به منظور کاهش بخشی از بار مشکلات مالی بانک صنعت و معدن، تدابیر و تمهیداتی در چارچوب قانون برنامه سوم توسعه (نظیر اعتبار موضوع ماده ۵۵ قانون برنامه سوم) و همچنین قوانین بودجه سالانه کل کشور (نظیر پرداخت دو درصد پارانه از سوی دولت بابت سود علی الحساب اوراق مشارکت منتشره توسط بانک، موضوع بند ۳ تبصره ۲۱ قانون بودجه سال ۱۳۸۲ کل کشور) اتخاذ گردیده است.

برنامه اول توسعه با ۹۶۴/۱ میلیارد ریال مصوبه در قالب ۴۳۵ طرح مصوب و پرداختی معادل ۸۷۴/۴ میلیارد ریال به واحدهای تولیدی و صنعتی، سالانه به طور متوسط ۲۷ درصد رشد داشته و به طور متوسط ۴/۳ درصد از کل تسهیلات اعطایی بانک‌ها به بخش صنعت و معدن را در برمی‌گیرد.

طی سال‌های برنامه دوم توسعه (۱۳۷۴ تا ۱۳۷۸)، سیاست‌گذاری‌های کلان کشور، اثرات کمتری بر عملکرد بانک صنعت و معدن داشته است، هرچند در سال ۱۳۷۶ به دلیل عدم دسترسی به منابع مالی مورد نیاز و تعهدات ایجاد شده در سال‌های قبل، حجم تقاضای پذیرش شده و تعداد مصوبات این بانک کاهش می‌یابد. رشد ۱۹۱ درصدی میزان وصولی‌های بانک صنعت و معدن در سال پایانی برنامه دوم نیز ناشی از سیاست‌های داخلی در خصوص واگذاری سهام شرکت‌های تحت پوشش و وصول مطالبات بانک می‌باشد که در راستای خروج از بنگاه‌داری و تمرکز بر فعالیت‌های بانکداری صورت پذیرفته است.

طی برنامه دوم توسعه در مجموع ۱۹۶۳/۱ میلیارد ریال در قالب تسهیلات بانکی، سرمایه‌گذاری و مشارکت حقوقی به واحدهای صنعتی پرداخت شد که به طور متوسط از رشد سالانه ۹۵/۳ درصد برخوردار بوده است. همچنین طی دوره یاد شده ۳۲۰۰/۹ میلیارد ریال در قالب ۷۵۸ طرح مصوب گردیده است. این در حالی است که طی برنامه دوم توسعه تنها ۱/۹ درصد از کل تسهیلات اعطایی بانک‌ها به بخش صنعت و معدن توسط بانک صنعت و معدن پرداخت شده است که نسبت به برنامه اول توسعه ۲/۴ درصد کاهش نشان می‌دهد. بدین ترتیب، در طی برنامه دوم توسعه، سهم تنها بانک توسعه‌ای کشور در سرمایه‌گذاری‌های صنعتی و معدنی، دارای روندی نزولی بوده است.

علیرغم کم‌رنگ شدن نقش نهادها و مؤسسات مالی توسعه‌ای در برنامه‌های اول و دوم توسعه، در برنامه سوم، جایگاه حداقلی برای بانک صنعت و معدن در نظر گرفته شد و پس از گذشت دو دهه، برای اولین بار نام بانک صنعت و معدن در نظام برنامه ریزی کشور مطرح گردید. در همین راستا، در چند ماده از برنامه سوم توسعه به طور مستقیم و غیرمستقیم به جایگاه و نقش بانک صنعت و معدن پرداخته شد. به طور مشخص مواد ۱۱۱، ۵۵، ۶۵، ۹۷ و ۹۳ برنامه سوم توسعه به تکالیف و منابع مالی پیش‌بینی شده این بانک اشاره دارد. در سال‌های نخست اجرای برنامه سوم توسعه نیز پیگیری‌هایی در خصوص اخذ مجوزهای لازم برای تأمین منابع مورد نیاز جهت نیل به اهداف تعیین شده به عمل آمد. نتایج

و بهسازی واحدهای صنعتی، معدنی، فن‌آوری‌های نوین و خدماتی از طریق اعطای تسهیلات. (۳) مساعدت و مشارکت در ایجاد نهادهای مالی، فنی، حقوقی، خدماتی و سایر نهادهای تخصصی مورد نیاز.

(۴) تأمین منابع مالی طرح‌های تولیدی و خدماتی از طریق اعطای تسهیلات، سرمایه‌گذاری و مشارکت حقوقی.

(۵) تجهیز منابع مالی و اعتبارات ریالی و ارزی مورد نیاز از منابع داخلی و خارجی.

(۶) تصدی عاملیت وجوه اداره شده و وجوه امانی و اعتبارات بخش صنعت و معدن و خدمات.

فعالیت‌های بانک صنعت و معدن را می‌توان به دو گروه فعالیت‌های تخصصی و مالی تقسیم‌بندی نمود. فعالیت‌های تخصصی این بانک عمدتاً شامل ارزیابی طرح‌ها، نظارت و پیگیری، تشویق سرمایه‌گذاری و ارائه خدمات مشاوره‌ای، فنی، اقتصادی و مدیریتی به متقاضیان می‌باشد. فعالیت‌های مالی بانک نیز شامل خدمات معمول بانکی از قبیل گشایش اعتبارات اسنادی، صدور ضمانت‌نامه و گشایش حساب جاری است.

عملکرد بانک صنعت و معدن

بررسی عملکرد بانک صنعت و معدن در دهه اول انقلاب، نشان می‌دهد که در اوایل دهه ۶۰ به دلیل وجود مشکلات اقتصادی و سیاسی دوران پس از پیروزی انقلاب و جنگ تحمیلی، تقاضاهای دریافتی پذیرفته شده و تعداد مصوبات این بانک همانند اکثر بانک‌های کشور، روند نزولی داشته است. شروع بانکداری بدون ربا در سال ۱۳۶۳ نیز به رکود بیشتر فعالیت‌های بانکی به ویژه بانک صنعت و معدن به مدت ۲ تا ۳ سال انجامید. پس از آن، در سال‌های اولیه برنامه اول توسعه (۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲)، به دنبال افزایش درآمدهای ارزی و افزایش حجم سرمایه‌گذاری‌ها در کلیه بخش‌های اقتصادی به ویژه بخش صنعت، عملکرد بانک صنعت و معدن در زمینه تقاضاهای پذیرفته شده، پرداختی‌ها و نیز وصولی‌ها، روند صعودی نشان می‌دهد. در مجموع، فعالیت‌های بانک صنعت و معدن در طول

رشد و ترکیب منابع بانک صنعت و معدن

طی سال‌های ۱۳۶۱ تا ۱۳۸۴، به میلیارد ریال

